

Recreatiebeheer in het Noordhollands Duinreservaat

BART KORF EN JOHAN VAN ZOEST

Het Noordhollands Duinreservaat is een gebied met grote natuurwaarden, gelegen tussen Wijk aan Zee en de Boswachterij Schoorl. Voor de aanliggende dorpen, en het wat verder weg gelegen achterland is het vanouds een zeer populair gebied om te wandelen en fietsen. Uit recente gegevens blijkt dat het aantal bezoekers de laatste jaren sterk is toegenomen. Bij ongewijzigd beleid zal deze groeiende bezoekersstroom niet alleen de natuur, maar ook de kwaliteit van de ontspanning zelf onder druk zetten: de natuurbeleving gaat aan zijn eigen succes ten onder. Een bezinning op het toekomstig beheer is dan ook noodzakelijk.

Het Noordhollands Duinreservaat is een langgerekt duingebied van ca 5300 ha, dat zich uitstrekt van Wijk aan Zee tot aan de Boswachterij Schoorl. De breedte varieert van 1,5 tot 5 km, de lengte is 20 km. Grofweg is twee derde deel open duingebied, en één derde bos. Het duinreservaat is opengesteld op toegangskaarten; tot voor kort werd het aantal bezoeken op 2,5 a 3 miljoen per jaar geschat.

Het Noordhollands Duinreservaat is eigendom van het provinciaal bestuur, en wordt beheerd door de N.V. PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland. Bij dit beheer vormen vier maatschappelijke functies van het duin het uitgangspunt: natuurbehoud, drinkwatervoorziening, recreatie en zeewering; natuurbehoud vormt steeds de toetssteen. Het recreatiebeleid is gericht op het bieden van mogelijkheden voor de beleving van natuur en landschap.

Het beheersbeleid wordt vastgesteld op basis van vijfjaarlijkse beheernota's. Binnenkort start de inspraak- en behandelingsprocedure voor de Beheernota 1996-2000. Als één van de voorbereidingen voor deze nieuwe nota heeft

PWN een zgn. thuisenquête laten uitvoeren in het herkomstgebied van de duinbezoekers, met vragen naar bekendheid, gebruik en waardering van het duinreservaat. Uit de resultaten laat zich een bezoekersaantal van circa 5 miljoen berekenen. Dit betekent meer dan een verdubbeling ten opzichte van 1983, toen een vergelijkbaar onderzoek is gehouden.

Deze ontwikkeling is niet uniek voor het Noordhollands Duinreservaat; ook in andere aantrekkelijke duingebieden nabij bevolkingsconcentraties zien wij hetzelfde verschijnsel. Van het eigen personeel en van de bezoekers zelf komen signalen, dat de recreatieve druk op het duinreservaat sterk is toegenomen: "er zijn steeds minder rustige tijdstippen, en steeds minder rustige plekken te vinden".

Deze ontwikkeling plaatst de beheerder voor een dilemma. Enerzijds zijn natuurgerichte bezoekers van harte welkom in het duin, zij zijn onmisbaar voor het maatschappelijk draagvlak. Anderzijds vormt de groei van de aantallen een bedreiging, niet alleen, of niet zozeer voor de natuurwaarden, maar vooral voor de kwaliteit van de recreatieve beleving van de bezoeker zelf.

Er is dan ook behoefte aan een strategische toekomstvisie. Mede geïnspireerd en gestimuleerd door het landelijke project "Openstelling natuurgebieden nader bekeken" van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, heeft PWN daarvoor de eerste stap gezet: een opdracht aan bureau Survey te Koog aan de Zaan, voor een literatuuronderzoek naar recreatieve natuurbeleving, en een advies, hoe daarmee in het Noordhollands Duinreservaat om te gaan. Dit heeft geresulteerd in het rapport "Dagrecreatie in het Noordhollands Duinreservaat, bouwstenen voor een beleidsstrategie" (J. van Zoest en E. Buijs, 1995). In dit artikel worden achtergronden en resultaten van deze aanzet tot een strategische visie in kort bestek uiteengezet.

Ontwikkelingen in het bezoek en gebruik van het duinreservaat

Berekeningen van het aantal bezoekers moeten worden gebaseerd op gegevens over de bezoekfrequentie. In 1983 en in 1994 zijn enquetes uitgevoerd bij een steekproef van de bevolking uit het herkomstgebied, waarbij onder meer naar deze bezoekfrequentie is gevraagd. In 1983 leidde dat tot een berekend aantal bezoeken van 2,2 miljoen. In 1994 bleek eenzelfde berekeningswijze te leiden tot een uitkomst van 5,0 miljoen bezoeken. Dit betekent, dat in deze elf jaar het aantal bezoeken meer dan verdubbeld is! Deze toename lijkt vooral te worden

De wandelpaden moeten door wandelaars gedeeld worden met trimmers en trimgroepen (foto: Chris van Deursen).

Steeds meer bezoekers uit hun ongenoegen over het gebruik van fietspaden door racefietsers (foto: Kees Wijgh).

veroorzaakt, doordat men vaker per jaar naar het duingebied komt. Omdat dergelijke berekeningen altijd op enkele aannames berusten, heeft PWN besloten binnenkort een recreatie-monitoringonderzoek te starten, bestaande uit een combinatie van mechanische tellingen, visuele tellingen, interviews en enquêtes. Van belang is, dat in 1994 weer bleek, dat het grootste deel van de geënqueterden komt om te genieten van de rust en het natuurschoon. Ook het bekijken van planten en dieren, het zwerven in de ongerepte natuur, de goede wandel- en fietsmogelijkheden en de nabije ligging worden als motief voor duinbezoek veel genoemd. Andere activiteiten zijn echter niet onbelangrijk. Bij een onderzoek in 1992 bleek bijvoorbeeld, dat tenminste 112 verschillende sportgroepen het duinreservaat als trainingsgebied gebruiken. Verder is het aantal individuele joggers zeker niet verwaarloosbaar. Deze toename in aantal bezoekers en activiteiten leidt tot meer onderlinge hinder, ergernis en conflicten. Ook ontstaan knelpunten uitsluitend door de toegenomen aantallen zelf: iemand die voor de beleving van de ongerepte natuur komt, zal het niet erg op prijs stellen, als hij het wandelpad met tientallen anderen moet delen.

De natuur als psychologische hulpbron

Recreatie wordt in deze visie opgevat als een psychologisch verschijnsel: mensen zoeken een bepaalde beleving, wat eisen stelt aan de kwaliteit van het landschap. De recreatieve beleving kan variëren van nauwelijks merkbaar tot zeer intens. We zouden daarom kunnen spreken van een spectrum van recreatie-ervaringen, met "ondiepe" en "diepe" ervaringen aan beide uiteinden. "Ondiepe" recreatie omvat slechts entertainment en kortdurend herstel van stress en (mentale) vermoeidheid. "Diepe" recreatie daarentegen omvat niet alleen diepgaand herstel van stress en vermoeidheid, maar maakt ook persoonlijke groei mogelijk, dat wil zeggen ontwikkeling van houding, identiteit en persoonlijkheid. Natuurlijke gebieden worden als uiterst belangrijk voor vele vormen van openluchtrecreatie beschouwd. Dit wordt ondersteund door omgevingspsychologisch onderzoek, dat tal van psychologische en sociale baten van recreatie in natuurlijke gebieden heeft aangetoond.

Natuur en natuurbeleving centraal

Voor het beheersbeleid moet dan ook niet de dynamiek van de recreatieve vraag, maar het behoud van het Noordhollands Duinreservaat als hoogwaardige psychologische hulpbron als uitgangspunt worden gehanteerd. Gebieden als dit duinreservaat worden immers steeds schaarser, en zijn niet te maken of te vervangen. Dat betekent, dat specialisatie en doelgroepenkeuze noodzakelijk zijn: het Noordhollands Duinreservaat kan immers niet alle mogelijke groepen tegelijk accommoderen. Een methode daarvoor is het Recreation Opportunity Spectrum. Dit onderscheidt gebieden naar de recreatiemogelijkheden, die ze bieden. De belangrijkste as van het spectrum is de mate van natuurlijkheid: aan het ene einde van het spectrum staan wildernisgebieden, aan het andere einde stedelijke parkgebieden.

Voor de ontwikkeling van het recreatiebeleid in het Noordhollands Duinreservaat is dus behoefte aan:

- een zinvolle indeling van recreanten in het duinreservaat;
- een indeling van terreintypen binnen het duinreservaat naar de recreatieve mogelijkheden, die de verschillende terreindelen bieden;
- een systeem voor de koppeling van de onderscheiden recreantentypen aan de verschillende terreintypen.

Recreantentypen

Doelgroepen kunnen op tal van manieren worden ingedeeld. In het geval van het Noordhollands Duinreservaat is gekozen voor een indeling op basis van de volgende kenmerken:

- motieven en gewenste beleving (rust, opwindend, fysieke uitdaging, esthetische ervaring, sociaal contact, etcetera);
- object van aandacht (eigen persoon, anderen, omringend landschap, specifieke details, of juist samenhangen, etcetera);
- activiteiten;
- sociale behoeften en gemiddelde groepsgrootte;
- houding tegenover natuur en natuurbescherming;
- gevoel van betrokkenheid bij het terrein.

Deze benadering leidde tot de volgende (voorlopige) recreantentypologie:

1. Rustzoeker (solitaire landschapsgenieter, eenzaamheidszoeker), zoekt ontspanning, herstel en inspiratie; alleen of in intiem sociaal verband;
2. Natuurzoeker (natuurvorser), zoekt fascinatie en esthetische ervaringen in het zoeken en observeren van planten en dieren; alleen of in kleine groepen;
3. Sociale landschapsgenieter, zoekt ontspanning, herstel, in intiem sociaal verband; zowel interactie met omgeving als gezelschap zijn van belang;
4. Uitdagingszoeker (zelftester: trimmer, ATBer), wil eigen fysieke en mentale mogelijkheden testen; alleen of in kleine of grotere groepen;

5. Gezelschapszoeker, ontvlucht de stad en zoekt intensieve interactie met anderen, of juist de anonimiteit van grotere gezelschappen;
6. Attractiezoeker (natuurvermaakzoeker), zoekt "harde" fascinatie en opwinding ("natuurspektakel"), vaak in combinatie met sociale interactie;
7. Avontuurzoeker (natuurrisicozoeker), wil avontuurlijke of riskante activiteiten in wildernisachtige gebieden uitoefenen (bijvoorbeeld bergsport, zeezeilen).

Het merendeel van de duinbezoekers behoort tot de categorie sociale landschapsgenieter. Ook de rustzoeker, de natuurzoeker en de uitdagingszoeker zijn procentueel belangrijk. De overige categorieën spelen in het Noordhollands Duinreservaat slechts een geringe rol.

Terreintypen en geschiktheid voor de recreantentypen

Naar analogie van het Recreation Opportunity Spectrum zijn binnen het Noordhollands Duinreservaat terreintypen onderscheiden naar de mate van rust en natuurlijkheid:

1. Semi-parknatuur: de gebieden in de directe omgeving van de ingangen, meestal vrij druk, met een dicht net van paden, en ruim voorzien van "stedelijke" elementen en voorzieningen zoals banken, afvalbakken en speelweiden.
Geschikt voor het "blokje om" van de gezelschapszoeker, en in mindere mate ook van de sociale landschapsgenieter; ook geschikt voor de trainingsactiviteiten van de uitdagingszoeker;
2. Toegankelijk natuurlandschap: rustiger terreindelen, met een lagere paddichtheid, en behalve de paden zelf nauwelijks faciliteiten. De paden hebben nog een duidelijk aangelegd karakter; zij worden soms intensief gebruikt, maar dit gebruik straalt nauwelijks uit naar de omgeving.
Geschikt om "lekker uit te waaien" op een wat langere wandeling; geschikt voor de sociale landschapsgenieter, de natuurzoeker, en op rustige tijdstippen ook voor de rustzoeker. De uitdagingszoeker wordt hier als min of meer hinderlijk ervaren;
3. Wilde natuur: nog rustiger terreindelen, met een lagere dichtheid van paden, die zich zo-

veel mogelijk naar het landschap voegen, en een natuurlijk karakter hebben. Faciliteiten zoals wegwijzers, afvalbakken en banken ontbreken. Tekenen van menselijke invloed zijn minimaal, de beleving van de "ongerepte natuur" staat hier voorop. Geschikt voor de rustzoeker, de natuurzoeker, en in zekere zin ook voor de sociale landschapsgenieter; de uitdagingszoeker wordt hier als storend ervaren;

4. Strikt reservaat: niet toegankelijk, natuurwaarden hebben hier het absolute primaat. Toch zijn ook deze terreindelen recreatief van belang, doordat de natuurwaarden (bijvoorbeeld vogels of zoogdieren) ook in de aangrenzende gebieden kunnen worden waargenomen. Bovendien hebben zulke speciale plekken vaak een grote psychologische waarde.

Hoe nu verder?

In de hierboven gepresenteerde benadering wordt uitgegaan van de ervaringsbehoefte en de verwachte natuurbeleving van de duinbezoeker; de belevingswaarde van het duinterrein staat centraal. Die benadering biedt aanknopingspunten voor tal van keuzen, die zich bij beheer en inrichting van het duingebied voordoen. Aan-, of juist afwezigheid, aantallen, vormgeving en materiaalkeuze van voorzieningen als paden, bewegwijzering, banken, enzovoort, kunnen worden gebaseerd op het verwachtingsbeeld, dat bij de verschillende terreintypen hoort. Overigens wordt deze benadering onbewust al langer toegepast. Zo sluit het in dit blad eerder gepresenteerde idee van het "plan Voetspoor" voor het duingebied tussen Egmond en Bergen aan Zee, naadloos aan bij het hier omschreven terreintype "wilde natuur".

In de komende tijd zal deze visie voor het Noordhollands Duinreservaat meer concreet worden uitgewerkt, en zal, rekening houdend met de kwetsbaarheid van de natuurwaarden, een ruimtelijk streefbeeld worden opgesteld. Dit streefbeeld zal dan als uitgangspunt voor de praktijk van het recreatiebeheer van het duinreservaat kunnen gaan dienen.

Daarmee wordt nog geen oplossing geboden voor de in het begin van dit artikel vermelde groei van het aantal bezoekers. De hier gepresenteerde benadering bewerkstelligt echter wel een bewustzijn van de bijzondere functie en kwaliteiten van het Noordhollands Duinreservaat als belevingsreservaat.

drs. B. Korf is als hoofd beleidsvoorbereiding natuurbeheer werkzaam bij N.V. PWN waterleidingbedrijf Noord-Holland. drs. J.G.A. van Zoest is hoofd van Bureau Survey, Koog aan de Zaan.

De natuurvorser of natuurzoeker zoekt fascinatie en esthetische ervaringen in het zoeken en observeren van planten en dieren (foto: Henk Wijkhuizen).

